

ضربالمثل های جهان انسان سخت تر از صخره و شکننده تر از یک تخم مرغ است.

یوگسلاوی

ویژه

شب یلدا، بدرقه‌ی پاییز به شیوه‌ی ایرانیان باستان

گیسوی سیاه یلدا بر سرخ‌ها و زردها می‌گسترند تا آن‌همه تالو رنگ و تقلائی برگ را به سکوت و آرامش برف فراخوانند. خط پایان طلایی پاییز برای راهی شدن به سرزمین سپید... شب آرامی که با طمانینه، رهسپار شدن و از راه رسیدنی را هم‌زمان شاهد است. ظلمت باشکوهی که نیاکمانان بزرگش داشته‌اند و فرصتی نیکو دانسته‌اند برای لذت حضور. آن را با سرخی انار در سفالینه‌های آبی و غزل حافظ پیوند زده‌اند و با گرمای وجودشان فصل رنگ را بدرقه کردند و این میراث گرانمایه و سنت زیبا را در ریشه‌های فرهنگی مان به یادگار نهادند. یلدا شبی برای باهم بودن... برای آنکه یاد بگیریم می‌توانیم با خانه‌ای گرم از محبت به استقبال سرمای زمستان برویم. می‌توانیم در کنار هم خاطرات خوشی برای خود بسازیم و کام خود را برای روزهای باقیمانده از سال شیرین نگاه‌داریم.

یلدا می‌آید تا به ما ثابت کند چراغ عشق هنوز هم در میان قلب‌هایمان فروزان است و دست‌هایمان را گرم نگاه می‌دارد. همه گرد هم می‌آییم و این جشن کهن ایرانی را به زیبایی هرچه‌تمام‌تر برپا می‌داریم. همراه کارناوال باشید تا باهم نگاهی به آیین شب یلدا و تاریخچه آن بیندازیم.

شب یلدا، شبی برای باهم بودن...

آخرین غروب پاییز (سیام آذرماه) تا طلوع آفتاب روز بعد (اول دی‌ماه) که بلندترین شب سال است؛ ایرانیان بنا بر آداب و رسوم سنتی خود جشنی باشکوه در میان اقوام برگزار می‌کنند به این صورت که خانواده‌ها شبی شاد را در کنار هم می‌گذرانند، شاهنامه می‌خوانند، به خاطرات بزرگان گوش فرا می‌دهند و تقالیدی به لسان‌الغیب می‌زنند.

معمولاً شامی فاخر، تنقلات مرسوم و میوه‌های فصل را در کنار هم نوش جان می‌کنند. در مناطق سرد کشور، همه به دور کرسی گرم و زیبایی می‌نشینند و از حضور هم لذت می‌برند. امروز که تنها چند ساعت تا فرارسیدن شب یلدا در پیش است، همراه ما باشید تا در کنار هم نگاهی بیندازیم به شب یلدا در روزگاران گذشته، از فلسفه و دانستی‌های آن بدانیم و با نحوه برگزاری آن در استان‌های مختلف آشنا شویم.

پیشینه یلدا

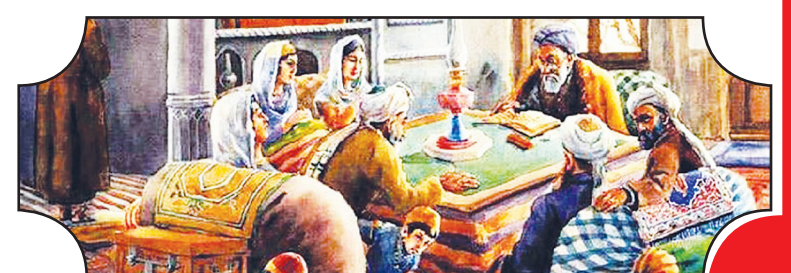
شب یلدا یک سنت باستانی است که در میان ایرانیان جایگاهی ویژه دارد. در مورد پیشینه اعیاد و مراسم نظری قطعی نمی‌توان داد اما بنا بر نوشته‌های باقی‌مانده از گذشتگان، مورخین دلایلی را بیان می‌کنند.

در سالیان دور که مردم با کشاورزی امور زندگی خود را می‌گذراندند، باگذشت ایام، کارهای خود را بر اساس تغییر فصول و بلند و کوتاهی روزها تنظیم می‌کردند. از فصول گرم، روزهای بلند سال و تابش و گرمای خورشید استفاده بیشتری می‌کردند و کم‌کم بر این باور شدند که تابش خورشید و روشنایی روز، نماد نیکی است و دشمن تیرگی و ظلمت است. اقوام آریایی دریافته‌اند که بلندترین شب سال، شب اول زمستان است و بعد از آن روزها آرام‌آرام بلند می‌شود. به همین خاطر بلندترین شب سال را شب زایش خورشید (مهر) نامیدند و شروع سال نو را این شب قراردادند.

در باور ایرانیان باستان، تاریکی نمادی از اهریمن و نور و روشنایی نماد خیر و اهورامزداست. به همین خاطر در طولانی‌ترین شب سال برای نابودی اهریمن دورهم جمع می‌شدند و آتش می‌افروختند و به پایکوبی و شادی و گفت‌وگو می‌پرداختند و سفره‌ای که آن را می‌زدند (Myazd) می‌نامیدند می‌گستراندند و در آن میوه‌های فصل، میوه‌های خشک و آجیل به‌اصطلاح زرتشتیان، لُرك (Lork) می‌گذاشتند و تا صبح بیدار می‌ماندند.

ستارگان و خورشید در آیین میترائیسم، بسیار مهم‌اند و از درجه و مقام بالایی برخوردارند. مهر در یک حادثه نجومی متولد می‌شود. چهارم دی‌ماه هر سال را به بهانه تولد میترا در پرستشگاه‌های مهری، جشن می‌گیرند. تولد مهر را زمانی دانستند که از آن به بعد خورشید، روزها بیشتر در آسمان می‌ماند و روزها بلندتر می‌شد. بلافاصله بعد از اول دی‌ماه روزها بلند می‌شوند؛ بنابراین یلدا شب پیروزی خورشید یعنی ایزد مهر بوده است.

این جشن از سرزمین ایران به روم باستان رسیده و آن‌ها نام جشن ساتوران را بر آن نهادند. برخی براین باورند که عیسی بن مریم (ع) در این شب به دنیا آمده است.

شب یلدا یا شب چله؟

یلدا واژه‌ای سریانی است به معنی تولد، ابوریحان بیرونی آن را به تولد اکبر یعنی تولد خورشید تعبیر می‌کند. او در کتاب آثارالباقیه روز اول دی را روز خور می‌نامد.

اما چله مخفف کلمه چلهه نشان‌دهنده گذشت یک دوره است. در ادبیات عامه دو چله داریم یکی در شروع تابستان و دیگری در شروع زمستان. هر دو دارای یک چله کوچک (بیست روز) و یک چاه بزرگ (چهل روز) اند.

چله بزرگ: چهل روز اول زمستان یعنی اول دی‌ماه تا ده بهمن را چله بزرگ می‌نامند. چله زمستان که می‌گویند همان چله بزرگ است که کنایه از سرما و شدت آن است.

چله کوچک: در ایران مرکزی چله کوچک از دهم بهمن تا آخر بهمن است اما در قسمت‌های دیگر آذر هفدهم بهمن تا پنجم اسفند را چله کوچک می‌گویند.

تنقلات و خوردنی‌های مخصوص شب یلدا

برای شب‌نشینی و دورهم بودن در این شب میوه‌ها و آجیل و تنقلات مخصوصی را تدارک می‌بینند. در هر نقطه از ایران با توجه به منطقه جغرافیایی خوراکی‌های خاص آن منطقه در سفره یلدا چیده می‌شود. انار و هندوانه، لبو، ازگیل، کندوخلوایی، سیب و مرکبات و... میوه‌های مخصوص این شب می‌باشند. در این میان انار و هندوانه در سفره شب یلدا می‌باشند همه شهرها دیده می‌شود. همه این میوه‌ها جنبه نمادین و شادکامی و برکت رادارند.

هندوانه

هندوانه یادآور گرمای تابستان است و ایرانیان بر این باورند که خوردن هندوانه در این شب باعث می‌شود که در زمستان سرما به آن‌ها غلبه نکند. با توجه به خواص هندوانه که سرشار از ویتامین‌های A و B و C است، باوری درست در میان ایرانیان بوده و هست.

انار

انار میوه‌ای شاداب کننده و خون‌ساز است. در سفره شب یلدا انار را به‌عنوان نماد شادی و زایش می‌گذرانند. با توجه به خواص انار و ویتامین C موجود در آن انرژی تازه به انسان می‌بخشد و این خود یک زایش و شادی محسوب می‌شود.

آجیل شب یلدا

در این شب ایرانیان برای بیدار ماندن تا صبح و گذراندن زمانی شاد و مفرح بر سر سفره خود آجیل می‌گذارند تا با خوردن آن در کنار هم فضایی گرم و دلنشین داشته باشند.

خشکیبار آجیل شب یلدا دارای انواع ویتامین‌های گروه B، روی، کلسیم، فسفر و پتاسیم، منیزیم، ویتامین A و پروتئین است. وجود این مواد در بدن موجب افزایش تراکم استخوان و جلوگیری از ریزش مو و چین‌وچروک پوست، درمان افسردگی، افزایش قدرت بینایی و رفع خستگی و گرفتگی عضلات می‌شود.

غذاهای مرسوم شب یلدا

در این شب معمولاً خانواده‌ها سعی می‌کنند غذایی مفصل و لذیذ را تدارک ببینند چراکه در طول سال فقط شب یلداست که همه اقوام، پیر و جوان همه بر گرد یک سفره می‌نشینند و از حضور هم لذت می‌برند.

بنا بر سلیقه و منطقه زندگی غذاهای متفاوتی طبخ می‌شود مثلاً سبزی‌پلو با ماهی، انار پلو، کلم‌پلو شیرازی، زرشک‌پلو، خشیل و...

همچنین دسرهای متفاوتی از میوه‌های شب یلدا برای تزئین سفره مثل دسر انار و لبو و کندوخلوایی و... آماده می‌کنند.

چای نوشیدنی لذت‌بخش شب‌های زمستان

در کنار همه این تنقلات و آجیل‌ها و صحبت‌های گرم در کنار هم نوشیدن چای خوش‌رنگ و عطر ایرانی، لذت شب‌نشینی یلدا را دوچندان می‌کند و در کنار سرمای تازه از راه رسیده زمستان اوقاتی خوش و خاطره‌انگیز را خلق می‌کند.

مراسم شب یلدا در شهرهای مختلف ایران

از آنجا که یلدا از آیین‌های سنتی و کهن ایران است همه ایرانیان آن را گرمی و بزرگ می‌دانند. مراسم شب یلدا تقریباً در همه جای این سرزمین به یک‌شکل برگزار می‌شود اما در بعضی از نقاط با آدابی متفاوت برخورد می‌کنیم که ناشی از گستردگی سرزمین ایران و وجود خرده‌فرهنگ‌های مختلف است.

با برخی از فرهنگ‌ها اندکی آشنا شویم...

استان آذربایجان شرقی

مردمان این خطه نیز مانند هم‌وطنان خود در این شب حتماً چیلله قاریزی (هندوانه شب یلدا) می‌خورند.

ختیارگران محلی (عاشق‌های) تبریز در این شب می‌نوازند و فی‌البداهه شعر می‌سرایند و ساز می‌زنند. اهالی تبریز اعتقاد جالبی دارند؛ آن‌ها پوست میوه‌هایی که در شب یلدا نوش جان کردند را در آب روان ریخته و این عمل را خوش‌یمن و میمون می‌دانند. داستان‌های حماسی این مرزوبوم را بزرگ خانواده نقل می‌کند و دیگران به آن گوش می‌سپارند. خانه‌تکانی تا پایان چله کوچک صورت نمی‌گیرد چون معتقدند در طول دو چله نباید خانه‌تکانی کرد چون چله آن‌ها را نفرین می‌کند.

استان کرمانشاه

در گذشته که بارش برف در این استان زیاد بود کوچک‌ترها به خانه بزرگ‌ترها رفته و برف را می‌تکاندند و بعد همگی به دور کرسی گرم جمع می‌شدند. آن‌ها با خواندن قصه‌هایی از عشق جاودانه شیرین و فرهاد، رستم و سهراب، حکایت حسین کرد شستری و اشعار زیبا و دلنشین شامی کرمانشاهی شبی خاطره‌انگیز را برای خود رقم می‌زدند. گرفتن فال حافظ از آیین مرسوم این شب در بین خانواده‌های کرمانشاهی است. سفره شب یلدا اهالی این استان علاوه بر میوه و آجیل، مملو از شیرینی‌های سنتی مثل نان برنجی، کاک و... است.

استان لرستان

در این استان خانواده‌ها دورهم جمع می‌شوند. خوراکی مخصوص این شب گندم شیره است که با خیساندن گندم در شیر به همراه نمک و زردچوبه تهیه می‌کنند. مواد را بر روی ساج برشته می‌کنند و خلال بادام، گردو، کشمش، سیاه‌دانه و کنجد به آن اضافه کرده و می‌خورند.

استان مازندران

در مازندران نیز مردم برای این شب از قبل تدارک می‌بینند. اقوام دورهم جمع می‌شوند و تا پاسی از شب به گرفتن فال حافظ و شاهنامه‌خوانی و خوردن تنقلات و میوه، به‌ویژه هندوانه، انار و ازگیل می‌پردازند.

استان مرکزی

در این استان نیز یلدا بسیار باشکوه در میان خانواده‌ها برگزار می‌شود و معمولاً مردم به دیدار سالخوردگان و بزرگان می‌روند. در گذشته یلدا را در سه شب متوالی به نام‌های چله‌بزرگ، چله وسطی و چله کوچک در این استان برگزار می‌کردند. یکی از رسوم جالب مردمان این خطه کشتن گوسفندی به نام «تلیک» است به این صورت که روستاییان در تابستان از میان گوسفندانشان گوسفندی را انتخاب می‌کنند و تا شب یلدا آن را پرور می‌کنند. در این شب گوسفند را کشته و شامی مفصل و لذیذ به نام «تلیک شامو» از آن تهیه می‌کنند و در کنار جمع خانواده نوش جان می‌کنند.

استان همدان

فال سوزن از مراسم خاص این استان در یلداست. بانویی مسن در جمع شعر می‌خواند و دخترچهای با تمام شدن هر بیت بر پارچه‌ای نو سوزن می‌زند و مهمان جمع شده در این محفل هریک شعرهای پیرزن را فال خود می‌دانند.

استان گیلان

خوردن هندوانه دسته‌جمعی و دورهمی بسیار در این شب در استان گیلان مرسوم است. آن‌ها هنگام بریدن هندوانه شعری با این مضمون می‌خوانند: «هشب شب چله / خانم جیر (زیر) پله / چاقو بزیم / هندوانه کله (سر)».

خوردنی به نام «آو کونوس» را برای این شب تهیه می‌کنند به این صورت که در فصل پاییز، ازگیل خام را در خمیره می‌ریزند و آن را پر از آب می‌کنند و با نمک مخلوط کرده و در خمیره را می‌بندند و در هوای گرم قرار می‌دهند تا شب یلدا.

استان اصفهان

اصفهان‌ها دو شب را به‌عنوان یلدا جشن می‌گیرند. هندوانه میوه اصلی سفره یلداست که به خاطر شکل کروی آن نماد خورشید است. مردم اصفهان البسه و رختخواب‌های خود را در هوای آزاد و در مقابل خورشید پهن می‌کنند تا به عمو چله و چله زری تریک بگویند. بردن خوانچه به خانه عروس در این شهر نیز مرسوم است. اگر برف آمده باشد، دورهم برف و شیره میل می‌کنند. ماهی پلو نیز غذای مخصوص این شب در اصفهان است.

